

K. Marksas ir F. Engelsas

Trys marksizmo šaltiniai ir trys jo sudedamosios dalys

Parašyta: Vladimiras Leninas, 1913.

Pirmasis leidimas: *Prosveshcheniye* No 3., kov 1913.

Šis leidimas: Marxists.org, 2013.

Markso mokslui visame civilizuoame pasaulyje jaučia didžiausią priešišumą ir neapykantą visas buržuazinis (ir valdinis, ir liberalinis) mokslas, kuris į marksizmą žiūri kaip į kažkokią „žalingą sektą“. Kitokios pažiūros negalima nė tikėtis, nes negali būti „nešališko“ socialinio mokslo visuomenėje, pagrįstoje klasių kova. Šiaip ar taip, bet visas valdinis ir liberalinis mokslas gina samdomąją vergiją, o marksizmas tai vergijai yra paskelbęs negailestingą karą. Tikėtis nešališko mokslo samdomosios vergijos visuomenėje — toks pat paikas naivumas, kaip ir tikėtis, kad fabrikantai bus nešališki, spręsdami klausimą, ar nereikia pakelti darbininkams užmokestį, sumažinus kapitalo pelną.

Tačiau to maža. Filosofijos istorija ir socialinio mokslo istorija visiškai aiškiai rodo, kad marksizmas visai nėra panašus į „sektantiškumą“ tuo, kad jis būtų kažkoks uždaras, sustingęs mokslas, atsiradęs nuošalyje nuo pasaulinės civilizacijos raidos svarbiausios krypties. Priešingai, Marksas yra genialus kaip tik dėl to, kad jis atsakė į klausimus, kuriuos pažangioji žmonijos mintis jau buvo iškėlus. Jo mokslas atsirado kaip tiesioginis didžiausių filosofijos, politinės ekonomijos ir socializmo atstovų mokslo tęsinys.

Markso mokslas yra visagalis, nes jis teisingas. Jis yra išsamus ir darnus, teikia žmonėms vientisą pasaulėžiūrą, nesutaikomą su jokiais prietarais, su jokia reakcija, su jokia buržuazinės sprespaudos gynimu. Jis teisėtai perėmė visa tai, kas geriausia XIX amžiuje buvo žmonijos sukurta — būtent kas geriausia buvo vokiečių filosofijoje, anglų politinėje ekonomijoje, prancūzų socializme.

Šiuos tris marksizmo šaltinius ir kartu jo sudedamąsias dalis trumpai ir panagrinesime.

I

Marksizmo filosofija yra materializmas. Per visą naujausiąją Europos istoriją, o ypač XVIII amžiaus pabaigoje, Prancūzijoje, kur įvyko lemiamos kautynės ieš visoki viduramžišką šlamštą, prieš institutų ir įdėjų baudžiaviškumą, materializmas buvo vienintelė nuosekli filosofija, ištikima visoms gamtos mokslų teorijoms, priešiška prietarams, šventeiviškumui ir pan. Todėl demokratijos priešai iš visų jėgų stengėsi „sugriauti“, pakirsti, apšmeižti materializmą ir gynė įvairių formų filosofinį idealizmą, kuris, šiaip ar taip, visuomet gina arba remia religiją.

Marksas ir Engelsas kuo ryžtingiausiai gynė filosofinį materializmą ir ne kartą aiškino, kad visokie nukrypimai nuo šio pagrindo yra labai klaidingi. Aiškiausiai ir plačiausiai jų pažiūros yra išdėstytos Engelso veikaluose „Liūdvigas Fojerbachas“ ir „Diūringo paneigimas“, kurie — kaip ir „Komunistų manifestas“ — yra parankinės kiekvieno sąmoningo darbininko knygos.

Tačiau Marksas nesustojo prie XVIII amžiaus materializmo, jis pastūmėjo filosofiją į priekį. Jis praturtino ją klasikinės vokiečių filosofijos, ypač Hėgelio sistemos, laimėjimais; savo ruožtu ši sistema padėjo atsirasti Fojerbacho materializmui. Svarbiausias iš tų laimėjimų yra dialektika, t. y. išsamiausia, nuodugniausia ir mažiausiai į vienašališkumą linkusi vystymosi teorija, teigianti, kad žmogaus pažinimas, teikiantis mums amžinai besivystančios materijos atspindį, yra santykiškas. Naujausieji gamtos mokslo atradimai — radis, elektronai, elementų virsmas — puikiai patvirtino Markso dialektinį materializmą, o ne buržuazinių filosofų teorijas, vis „iš naujo“ grįžtančias prie senjo ir supuvusio idealizmo.

Turtindamas ir plėtodamas filosofinį materializmą, Marksas padarė jį nuoseklų, jo gamtos pažinimą pritaikė žmonių visuomenei pažinti. Didžiausias mokslinės minties laimėjimas buvo Markso istorinis materializmas. Iki to laiko pažiūros į istoriją ir į politiką buvo labai chaotiškos ir savavališkos, o dabar jas pakeitė nuostabiai vientisa ir darni mokslinė teorija, rodanti, kaip, plėtojantis gamybinėms jėgoms, iš vienos visuomenės gyvenimo sanklodos išauga kita, aukštesnė,— pavyzdžiui, iš baudžiavos išauga kapitalizmas.

Visai taip pat, kaip žmogaus pažinimas atspindi nepriklausomai nuo jo egzistuojančią gamtą, t. y. besivystančią materiją, taip žmogaus visuomenės pažinimas (t. y. įvairios pažiūros ir teorijos — filosofinės, religinės, politinės ir pan.) atspindi ekonominę visuomenės santvarką. Politiniai institutai yra ekonominio pagrindo antstatas. Pavyzdžiui, matome, kaip įvairios šių laikų Europos valstybių politinės formos padeda įtvirtinti buržuazijos viešpatavimą proletariatui.

Markso filosofija yra nuoseklus filosofinis materializmas, kuris žmonijai, ypač darbininkų klasei suteikė veiksmingų pažinimo priemonių.

II

Pripažinęs, kad ekonominė santvarka yra pagrindas, ant kurio iškyla politinis antstatas, Marksas daugiausia dėmesį kreipė į tos ekonominės santvarkos tyrimą. Svarbiausias Markso veikalas — „Kapitalas“ yra skirtas dabartinės, t. y. kapitalistinės, visuomenės ekonominei santvarkai tirti.

Klasikinė politinė ekonomija iki Markso susiformavo Anglijoje — labiausiai išsivysčiusioje kapitalistinėje šalyje. Adamas Smitas ir Deividas Rikardas, tyrinėdami ekonominę santvarką, sukūrė darbinės vertės teorijos pradmenis. Marksas tęsė jų darbą toliau. Jis tiksliai pagrindė ir nuosekliai išplėtojo šią teoriją. Jis parodė, kad bet kurios prekės vertę lemia jai pagaminti sunaudojamo visuomeniškai būtino darbo laiko kiekis.

Ten, kur buržuaziniai ekonomistai matė daiktų santykį (prekės mainus į prekę), ten Marksas atskleidė žmonių santykius. Prekių mainai išreiškia atskirų gamintojų ryšius per rinką. Pinigai reiškia, kad tie ryšiai darosi vis glaudesni ir visą atskirų gamintojų ūkini gyvenimą neatskiriamai sujungia į vieną visumą. Kapitalas reiškia, kad tie ryšiai dar labiau išsiplėčia: preke virsta žmogaus darbo jėga. Samdomasis darbininkas savo darbo jėgą parduoda žemės, fabriko, darbo įrankių savininkui. Vieną darbo dienos dalį darbininkas dirba, kad padengtų savo ir savo šeimos išlaikymo išlaidas (darbo užmokestis), o kitą dienos dalį darbininkas dirba veltui, kurdamas kapitalistui pridedamąją vertę, kuri yra kapitalistų klasės pelno, jos turtų šaltinis. Pridedamosios vertės teorija yra Markso ekonominės teorijos pagrindas.

Kapitalas, sukurtas darbininko darbu, engia darbininką, nuskurdina smulkiuosius savininkus ir sukuria bedarbių armiją. Pramonėje stambiosios gamybos pergalė matyti iš karto, bet tą patį reiškinį matome ir žemės ūkyje: stambusis kapitalistinis žemės ūkis darosi vis pranašesnis, vis daugiau naudojama mašinų, valstiečių ūkis patenka į piniginio kapitalo kilpą, smunka ir nusigyvena, slegiamas atsilikusios technikos. Žemės ūkyje smulkiosios gamybos smukimo formos yra kitokios, bet pats jos smukimas yra neginčijamas.

Naikindamas smulkiają gamybą, kapitalas didina darbo našumą ir sudaro sąlygas stambiausiųjų kapitalistų sąjungoms užimti monopolinę padėtį. Pati gamyba vis labiau visuomenėja,— šimtai tūkstančių ir milijonai darbininkų susiejami į planingą ūkinį organizmą,— o bendo darbo produktą pasisavina saujelė kapitalistų. Didėja gamybos anarchija, krizės, pašėlusis kova dėl rinkų, gyventojų daugumai darosi vis sunkiau pragyventi.

Darydama darbininkus vis labiau priklausomus nuo kapitalo, kapitalistinė santvarka sukuria didžiulę suvienyto darbo galią.

Marksas ištyrė kapitalizmo raidą nuo pat prekinio ūkio užuomazgos, nuo paprastųjų mainų, iki aukščiausiųjų kapitalizmo formų, iki stambiosios gamybos.

Ir visų kapitalistinių šalių — tiek senųjų, tiek naujųjų — patyrimas kasmet vis didesnam darbininkų skaičiui vaizdžiai parodo, kad ši Markso teorija yra teisinga.

Kapitalizmas laimėjo visame pasaulyje, bet ši pergalė tėra darbo pergalės prieš kapitalą išvakarės.

III

Kai buvo nuversta baudžiava ir pasaulį išvydo „laisvoji“ kapitalistinė visuomenė,— iš karto paaiškėjo, kad toji laisvė tėra nauja darbo žmonių engimo ir išnaudojimo sistema. Tuojau ėmė rasti įvairios socialistinės teorijos, atspindėjusios tą priespaudą ir protestavusias prieš ją. Bet pradinis socializmas buvo utopinis socializmas. Jis kritikavo kapitalistinę visuomenę, smerkė, keikė ją,

svajojo, kad ją reikia panaikinti, kūrė fantazijas apie geresnę santvarką, įtikinėjo turtinguosius, kad išnaudojimas esąs nedorovingas.

Bet utopinis socializmas negalėjo nurodyti tikros išeities. Nei jis mokėjo išaiškinti samdomosios vergijos esmės esant kapitalizmui, nei atskleisti jo raidos dėsnių, nei rasti tos visuomeninės jėgos, kuri gali tapti naujos visuomenės kūrėja.

Tuo tarpu audringos revoliucijos, kurios visur Europoje ir ypač Prancūzijoje vyko žlungant feodalizmui, baudžiavai, vis akivaizdžiau rodė, kad visos raidos pagrindas ir jos varomoji jėga yra klasių kova.

Nė viena politinės laisvės pergalė prieš baudžiavininkų klasę nebuvo iškovota jai įnirtingai nesipriešinant. Nė viena kapitalistinė šalis nesusikūrė daugmaž laisvomis, demokratiškomis sąlygomis, žūt būtinai tarpusavyje nekovojo įvairioms kapitalistinės visuomenės klasėms.

Marksas yra genialus dėl to, kad jis anksčiau už visus sugebėjo iš to padaryti ir nuosekliai pagrįsti tą išvadą, kurios moko pasaulio istorija. Toji išvada yra klasių kovos teorija.

Politikoje žmonės visuomet buvo ir visuomet bus naivios apgaudinėjimo ir apsigaudinėjimo aukos, kol jie išmoks už bet kurių dorovinių, religinių, politinių, socialinių frazių, pareiškimų, pažadų įžvelgti vienu ar kitu klasių interesus. Senos tvarkos gynėjai visuomet mulkins reformos ir pagerinimų šalininkus, kol šie supras, kad kiekvienas senas institutas, kad ir koks jis atrodytų nežmoniškas ir supuvęs, laikosi vienu ar kitu viešpataujančių klasių jėgomis. O tų klasių pasipriešinimą galima palaužti tik vienu būdu: mūsų pačių visuomenėje surasti, apšviesti ir organizuoti kovai tokias jėgas, kurios gali — ir pagal savo visuomeninę padėtį turi — sudaryti jėgą, kuri įstengtų pašalinti seną tvarką ir sukurti naują.

Tik Markso filosofinis materializmas nurodė proletariatui išeitį iš dvasinės vergijos, kurioje lig šiol skurdo visos engiamosios klasės. Tik Markso ekonominė teorija išaiškino tikrąją proletariato padėtį bendrojoje kapitalizmo santvarkoje.

Visame pasaulyje, nuo Amerikos iki Japonijos ir nuo Švedijos iki Pietų Afrikos, gausėja savarankiškų proletariato organizacijų. Proletariatas šviečiasi ir auklėjasi kovodamas savo klasinę kovą, išsivaduoja iš buržuazinės visuomenės prietarų, vis glaudžiau telkiasi ir mokosi įvertinti savo laimėjimus, grūdina savo jėgas ir nesulaikomai auga. *Vladimiras Leninas*
